

УДК 37.011

О. О. Ілляк

**МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ВТРАТ
І ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
НА ОСНОВІ ЇХ МОРАЛЬНОГО ДУХУ
ТА МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ**

Обґрунтовано діалектичний взаємозв'язок між моральним духом, морально-психологічним станом, психологічними втратами і психологічною безпекою особового складу. Розроблено методику оцінювання та прогнозування психологічних втрат і психологічної безпеки особового складу під час повсякденної життєдіяльності та виконання службово-бойових завдань у надзвичайних умовах.

Постановка проблеми. Сучасні методики оцінювання та прогнозування психогенних втрат особового складу на основі санітарних втрат розроблені для частин і підрозділів, які ведуть бойові дії. Однак досвід свідчить, що більшість силових структур у сучасних умовах виконує службово-бойові завдання за відсутності дії факторів бойової обстановки і без санітарних втрат. Тому нагальною є потреба у розробленні методики оцінювання та прогнозування психологічних втрат і психологічної безпеки особового складу частин і підрозділів під час виконання службово-бойових завдань в умовах мирного часу за відсутності санітарних втрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях вітчизняних науково-педагогічних працівників розглядаються методичні аспекти прогнозування і розрахунку психогенних втрат серед особового складу у бойових умовах [1, 2], пропонуються підходи до розроблення методики оцінювання психологічної безпеки особового складу [3].

Мета статті – розглянути науково-теоретичні та практичні засади методики оцінювання та прогнозування психологічних втрат і психологічної безпеки військовослужбовців під час повсякденної життєдіяльності і виконання службово-бойових завдань у надзвичайних умовах на основі їх морального духу та морально-психологічного стану.

Виклад основного матеріалу. Психіка особового складу повсякденно перебуває під впливом як захисної, так і руйнівної дії об'єктивної дійсності. Чинниками такого впливу є різноманітні природні явища, суспільство, держава, організація і сама особистість. Сукупність захисних дій зазначених чинників розглядається як *“базовий психологічний захист”*, а руйнівна дія об'єктивної дійсності, яка відображається на військовослужбовцях у формі психологічних втрат, визначається

категорією *“базові психологічні втрати”*. Відношення базового психологічного захисту до базових психологічних втрат характеризується як *“базова психологічна безпека”*.

Зважаючи на те, що захисна і руйнівна дії об'єктивної дійсності через відчуття відображаються у свідомості особового складу, генерують душевні переживання і впливають на психічне здоров'я військовослужбовців, як *методологічну основу для визначення сутності й оцінювання рівня базового психологічного захисту та рівня базових психологічних втрат* пропонується *філософське положення про раціональний і чуттєвий рівні психіки людини* [4; 192]. Згідно з цим положенням захисна дія об'єктивної дійсності, що відображається на раціональному рівні психіки людини, характеризується як *“раціональний психологічний захист”*, а захисна дія об'єктивної дійсності, що відбивається на чуттєвому рівні психіки людини, – як *“чуттєвий психологічний захист”*. Відповідно руйнівна дія об'єктивної дійсності, що відображається на раціональному рівні психіки людини і негативно впливає на мотивацію особового складу до діяльності, визначається як *“раціональні психологічні втрати”*, а руйнівна дія об'єктивної дійсності, що відбивається на чуттєвому рівні психіки людини і негативно впливає на душевні переживання особового складу, визначається як *“чуттєві психологічні втрати”*.

Аналіз раціонального психологічного захисту свідчить про те, що його суттєві ознаки і логічний обсяг збігаються з моральним духом особового складу. По-перше, тому, що раціональний психологічний захист і моральний дух особового складу мають спільне першоджерело, відповідно й детермінантні складники, а саме: ідейний, економічний, політичний, соціально-психологічний, адміністративний. По-друге, раціональний психологічний захист і моральний

дух відбиваються на раціональному рівні психіки військовослужбовців. По-третє, раціональний психологічний захист і моральний дух впливають на рівень мотивації особового складу до виконання військового обов'язку.

У зв'язку з цим доцільно навести визначення морального духу особового складу. *Моральний дух особового складу* – це стійка сукупність ідейних переконань, політичної свідомості, соціальної захищеності та професіоналізму військовослужбовців, рівня розвитку військових колективів та адміністративної діяльності керівного складу, які системно і взаємозалежно формують внутрішню готовність особового складу до виконання військового обов'язку, створюють оптимальні умови для виконання поставлених службово-бойових завдань і спонукають до дій [5; 8].

За простою аналогією суттєві ознаки і логічний обсяг чуттєвого психологічного захисту збігаються з морально-психологічним станом особового складу. По-перше, тому, що чуттєвий психологічний захист і морально-психологічний стан особового складу мають спільне першоджерело, відповідно й детермінантні складники, а саме: демографічний, особистісний, службовий, моральний і природно-кліматичний. По-друге, чуттєвий психологічний захист і морально-психологічний стан відбиваються на чуттєвому рівні психіки військовослужбовців. По-третє, чуттєвий психологічний захист і морально-психологічний стан впливають на рівень душевних переживань особового складу.

Варто навести визначення сутності морально-психологічного стану особового складу. *Морально-психологічний стан особового складу* – це сукупність душевних переживань, які генеруються на чуттєвому рівні психіки людини при взаємодії з об'єктивною дійсністю та усвідомленні особистісних якостей, через систему психологічного захисту активно впливають на психічне здоров'я військовослужбовців та проявляються у моральній діяльності [6; 15].

Закономірно можна зробити висновок, що показники раціонального психологічного захисту тотожні показникам морального духу, а показники чуттєвого психологічного захисту – показникам морально-психологічного стану. Відповідно для фіксування показників раціонального психологічного захисту та чуттєвого психологічного захисту доцільно застосовувати 100-бальну шкалу оцінювання і чотирирівневу градацію показників, як це використовується для морального духу та

морально-психологічного стану особового складу.

Проте слід зауважити, що рівень морального духу (РМД) і рівень морально-психологічного стану (РМПС) – це досліджені показники морального духу і морально-психологічного стану, що визначені за допомогою методики оцінювання морального духу [5] і методики оцінювання морально-психологічного стану особового складу частин і підрозділів [6]. Відповідно РМД – це показник рівня реального (дослідженого) раціонального психологічного захисту, а РМПС – показник рівня реального (дослідженого) чуттєвого психологічного захисту.

Ґрунтуючись на філософському положенні про раціональний і чуттєвий рівні психіки людини, за аналогією до морального духу і морально-психологічного стану логічним буде стверджувати, що реальний раціональний психологічний захист і реальний чуттєвий психологічний захист є складниками базового психологічного захисту, як і моральний дух та морально-психологічний стан є складниками людського фактора частин і підрозділів.

У зв'язку з цим доцільно навести визначення людського фактора частин і підрозділів. *Людський фактор* як складник бойового потенціалу військових формувань держави, що характеризує людей, – це сформована об'єктивною дійсністю інтегральна єдність раціональних і чуттєвих якостей особового складу, які спонукають військовослужбовців до виконання військового обов'язку, визначають їх поведінку, впливають на їх стан, службово-бойову й особисту діяльність в умовах мирного і воєнного часу [7; 158].

За результатами дослідження, проведеного в Академії внутрішніх військ МВС України, *коефіцієнти ваги* показників морального духу і морально-психологічного стану у загальному показнику людського фактора частин і підрозділів є різними. Для визначення коефіцієнтів ваги морального духу і морально-психологічного стану у загальному показнику людського фактора було використано метод експертних оцінок. Як експерти були залучені офіцери (у т. ч. офіцери у запасі й у відставці) Академії внутрішніх військ МВС України кількістю 63 особи (з науково-дослідного центру, навчально-методичного центру, відділу виховної роботи, факультетів, кафедр, магістратури, ад'юнктури та підрозділів). Як показало дослідження, коефіцієнти ваги показників морального духу і морально-психологічного

стану особового складу у загальному показнику людського фактора частин і підрозділів є такими: морального духу – 1,05; морально-психологічного стану – 0,95.

За аналогією до коефіцієнтів ваги складників людського фактора, які за сукупністю характерних ознак і логічним обсягом є тотожними складникам базового психологічного захисту, коефіцієнти ваги показників реального раціонального психологічного захисту і реального чуттєвого психологічного захисту у загальному показнику базового психологічного захисту є такими: коефіцієнт ваги раціонального психологічного захисту – 1,05; коефіцієнт ваги чуттєвого психологічного захисту – 0,95.

Рівень базового психологічного захисту (РБПЗ) можна визначити за формулою

$$РБПЗ = \frac{(РРРПЗ \times КВРПЗ) + (РРЧПЗ \times КВЧПЗ)}{n1},$$

де РРРПЗ – рівень реального раціонального психологічного захисту;

КВРПЗ = 1,05 – коефіцієнт ваги раціонального психологічного захисту;

РРЧПЗ – рівень реального чуттєвого психологічного захисту;

КВЧПЗ = 0,95 – коефіцієнт ваги чуттєвого психологічного захисту;

n1 = 2 – кількість складників базового психологічного захисту.

Залежно від отриманих показників рівень базового психологічного захисту, або рівень людського фактора (РЛФ) частин і підрозділів, класифікується як “високий”, “середній”, “низький”, “загрозливий”.

Інтерпретація результатів оцінювання базового психологічного захисту (людського фактора) частин і підрозділів є важливою вихідною позицією для рішення командирів і начальників на застосування частин і підрозділів для виконання службово-бойових завдань, організації навчання та виховання особового складу:

– “високий” РБПЗ (РЛФ) [100...75,1] – за сукупністю раціональних і чуттєвих якостей особовий склад до виконання службово-бойових завдань *готовий повністю*, може залучатися на головних напрямках дій та у визначальних елементах бойового порядку;

– “середній” РБПЗ (РЛФ) [75...50,1] – за сукупністю раціональних і чуттєвих якостей особовий склад до виконання службово-бойових завдань *готовий обмежено*, може залучатися на другорядних напрямках дій і у відповідних елементах бойового порядку;

– “низький” РБПЗ (РЛФ) [50...25,1] – за

сукупністю раціональних і чуттєвих якостей особовий склад до виконання службово-бойових завдань *не готовий*, може залучатися на допоміжних напрямках дій і в аналогічних елементах бойового порядку;

– “загрозливий” РБПЗ (РЛФ) [25...0] – особовий склад деморалізований, залучати до виконання службово-бойових завдань не рекомендується.

Для дослідження рівня базової психологічної безпеки потрібно знати показники раціональних психологічних втрат. Рівень раціональних психологічних втрат є різницею між рівнем абсолютного (ідеального) раціонального психологічного захисту і рівнем реального (дослідженого) раціонального психологічного захисту, показник якого тотожний рівню морального духу. Як зазначалося вище, згідно з прийнятою для розрахунків 100-бальною шкалою оцінювання рівень абсолютного (ідеального) раціонального психологічного захисту буде завжди дорівнювати показнику 100.

Рівень раціональних психологічних втрат (РРПВ) можна визначити за формулою РРПВ = РАРПЗ – РРРПЗ, де РАРПЗ = 100 – рівень абсолютного раціонального психологічного захисту; РРРПЗ – рівень реального раціонального психологічного захисту (РРРПЗ = РМД).

За аналогією дослідження рівня раціональних психологічних втрат рівень чуттєвих психологічних втрат є різницею між рівнем абсолютного (ідеального) чуттєвого психологічного захисту і рівнем реального (дослідженого) чуттєвого психологічного захисту.

Рівень чуттєвих психологічних втрат (РЧПВ) можна визначити за формулою РЧПВ = РАЧПЗ – РРЧПЗ, де РАЧПЗ = 100 – рівень абсолютного чуттєвого психологічного захисту; РРЧПЗ – рівень реального чуттєвого психологічного захисту (РРЧПЗ = РМПС).

Відповідно рівень базових психологічних втрат дорівнює сумі рівня раціональних психологічних втрат і рівня чуттєвих психологічних втрат. Однак коефіцієнти ваги показників раціональних психологічних втрат і чуттєвих психологічних втрат у загальному показнику базових психологічних втрат будуть різними. За аналогією до коефіцієнтів ваги раціонального психологічного захисту (1,05) і чуттєвого психологічного захисту (0,95) у загальному показнику базового психологічного захисту коефіцієнт ваги раціональних психологічних втрат дорівнює 1,05, а чуттєвих

психологічних втрат – 0,95 у загальному показнику базових психологічних втрат. Такий підхід пояснюється тим, що чинники раціонального психологічного захисту і чуттєвого психологічного захисту для особового складу настільки ж важливі, наскільки наслідки раціональних психологічних втрат і чуттєвих психологічних втрат небезпечні.

Рівень базових психологічних втрат (РБПВ) можна визначити за формулою

$$РБПВ = \frac{(РРПВ \times КВРПВ) + (РЧПВ \times КВЧПВ)}{n2},$$

де РРПВ – рівень раціональних психологічних втрат;

КВРПВ = 1,05 – коефіцієнт ваги раціональних психологічних втрат;

РЧПВ – рівень чуттєвих психологічних втрат;

КВЧПВ = 0,95 – коефіцієнт ваги чуттєвих психологічних втрат.

Залежно від отриманих показників *рівень базових психологічних втрат особового складу* класифікується як “незначний”, “значний”, “великий”, “небезпечний”.

Інтерпретація результатів оцінювання базових психологічних втрат особового складу є такою:

– “незначний” РБПВ [0...25] – рівень мотивації до служби і психологічний стан у особового складу високі;

– “значний” РБПВ [25,1...50] – рівень мотивації до служби і психологічний стан у особового складу середні;

– “великий” РБПВ [50,1...75] – рівень мотивації до служби і психологічний стан у особового складу низькі;

– “небезпечний” РБПВ [75,1...100] – рівень мотивації до служби і психологічний стан у особового складу загрозовий.

Знаючи показники базового психологічного захисту і базових психологічних втрат, можна оцінити й рівень базової психологічної безпеки, яка є відношенням рівня базового психологічного захисту до рівня базових психологічних втрат. Рівень базової психологічної безпеки визначається за формулою

$$РБПБ = \frac{РБПЗ}{РБПВ}.$$

Залежно від отриманих результатів рівень базової психологічної безпеки класифікується як “задовільний” чи “незадовільний” з урахуванням того, що безпека або є, або її немає.

Інтерпретація результатів оцінювання базової психологічної безпеки особового складу є такою:

– “задовільний” РБПБ [>1] – особовий склад

спроможний долати наявні психологічні загрози під час повсякденної життєдіяльності;

– “незадовільний” РБПБ [≤ 1] – під час повсякденної життєдіяльності можливі психологічні проблеми у окремих військовослужбовців, доцільно посилити роботу психологів безпосередньо у підрозділах.

Отже, можна стверджувати, що рівні базового психологічного захисту, базових психологічних втрат, базової психологічної безпеки характеризують спроможність особового складу підтримувати необхідний рівень бойової і мобілізаційної готовності військ (сил), бойового чергування, бойової служби, оперативної та бойової служби, специфічної діяльності військових формувань під час повсякденної життєдіяльності.

Проте військові частини і підрозділи залучаються до виконання не тільки повсякденних завдань, а й завдань, що виникають раптово і виконуються в екстремальних умовах (у передвоєнний і воєнний час). Тому психологічні втрати і психологічна безпека особового складу під час виконання завдань у надзвичайних умовах узагальнюються категорією “ситуаційні”.

Психологічні втрати, яких зазнають військовослужбовці під дією ситуаційних психологічних загроз (СПЗ), тобто психологічних загроз, що впливають на особовий склад під час виконання службово-бойових завдань у надзвичайних умовах, позначено категорією “ситуаційні психологічні втрати”.

Рівень ситуаційних психологічних втрат (РСПВ) визначається за формулою $РСПВ = \frac{ЗКНДуСПЗ \times МПШО}{K}$, де ЗКНДуСПЗ –

– загальний коефіцієнт негативної дії усіх ситуаційних психологічних загроз;

МПШО = 100 – максимальний показник 100-бальної шкали оцінювання;

K = 25 – емпіричний коефіцієнт (коефіцієнт девальвації).

Усі ситуаційні психологічні загрози класифіковано на чотири види негативної дії (незначної, значної, великої, небезпечної), а кожен вид ситуаційних психологічних загроз – на чотири підвиди інтенсивності негативної дії (низької, середньої, підвищеної, масованої). Кожному виду ситуаційних психологічних загроз визначено шкалу коефіцієнтів психологічних втрат, а кожному підвиду ситуаційних психологічних загроз – фіксований показник

коефіцієнта психологічних втрат у межах шкали відповідного виду ситуаційних психологічних загроз (табл. 1).

ситуаційних психологічних загроз, що негативно впливають (впливали, впливатимуть) на особовий склад під час виконання службово-бойових

Т а б л и ц я 1

Види рівнів дії СПЗ	Діапазон коефіцієнтів видів негативної дії СПЗ	Коефіцієнти підвидів інтенсивності дії СПЗ			
		а) низької	б) середньої	в) підвищеної	г) масованої
1. Незначної	0,001...0,250	1а – 0,032	1б – 0,095	1в – 0,158	1г – 0,220
2. Значної	0,251...0,500	2а – 0,282	2б – 0,346	2в – 0,408	2г – 0,472
3. Великої	0,501...0,750	3а – 0,532	3б – 0,596	3в – 0,659	3г – 0,722
4. Небезпечної	0,750...1,000	4а – 0,782	4б – 0,846	4в – 0,908	4г – 0,971

ЗКНДyСПЗ під час виконання службово-бойових завдань визначається за універсальною формулою $ZKNDySPZ = (1a \times n3 + 1б \times n4 + 1в \times n5 + 1г \times n6) +$

$+(2a \times n7 + 2б \times n8 + 2в \times n9 + 2г \times n10) + (3a \times n11 + 3б \times n12 + 3в \times n13 + 3г \times n14) + (4a \times n15 + 4б \times n16 + 4в \times n17 + 4г \times n18)$, де *1а, 1б, 1в, 1г, 2а, 2б, 2в, 2г, 3а, 3б, 3в, 3г, 4а, 4б, 4в, 4г*, – коефіцієнти підвидів СПЗ, що визначені у табл. 1;

n3, n4, n5, n6, n7, n8, n9, n10, n11, n12, n13, n14, n15, n16, n17, n18 – кількість ситуаційних психологічних загроз відповідних підвидів ситуаційних психологічних загроз згідно з табл. 1.

Для уніфікації і систематизації роботи посадових осіб щодо оцінювання та прогнозування психологічних втрат усі типові ситуаційні психологічні загрози зосереджено у чотирьох формалізованих таблицях, складених за видами ситуаційних психологічних загроз (табл. 2 – 5).

На підставі дії реальних чи прогнозованих ситуаційних психологічних загроз їх види (незначної, значної, великої, небезпечної дії) встановлюються за допомогою конкретних назв загроз, указаних у табл. 2 – 5, а їх підвиди (низької, середньої, підвищеної, масованої дії) визначаються експертами на підставі інтенсивності дії конкретних стрес-факторів та негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад під час виконання частинами і підрозділами службово-бойових завдань в екстремальних умовах і які беруться для розрахунку *ЗКНДyСПЗ*. Як експерти для визначення конкретних видів і підвидів

завдань, є офіцери виховної роботи за участю командирів та офіцерів штабів. Роботі експертів сприяє використання бланків узагальнених ситуаційних психологічних загроз, що впливають (впливали, впливатимуть) на особовий склад частин і підрозділів під час виконання службово-бойових завдань у надзвичайних умовах. Варіант форми і заповнення бланка наводиться у табл. 6.

Залежно від отриманих показників *рівень ситуаційних психологічних втрат особового складу*, як і базових психологічних втрат, класифікується як “незначний”, “значний”, “великий”, “небезпечний”.

Інтерпретація результатів оцінювання ситуаційних психологічних втрат особового складу є такою:

– “незначний” *РСПВ* [0...25] – під час виконання службово-бойових завдань дія встановлених психологічних загроз не завдає особовому складу значної шкоди;

– “значний” *РСПВ* [25,1...50] – доцільно активізувати психологічне супроводження виконання службово-бойових завдань з наданням окремим військовослужбовцям психологічної допомоги;

– “великий” *РСПВ* [50,1...75] – доцільно активізувати психологічне супроводження виконання службово-бойових завдань з наданням невеликим групам військовослужбовців психологічної допомоги;

– “небезпечний” *РСПВ* [75,1...100] – доцільно активізувати психологічне супроводження виконання службово-бойових завдань, значні групи особового складу потребують психологічної допомоги, а окремі військовослужбовці – соціально-психологічної реабілітації та реадаптації.

ФОРМАЛІЗОВАНА ТАБЛИЦЯ № 1
ситуаційних психологічних загроз незначної дії

№ пор.	Ситуаційні психологічні загрози незначної дії	Примітки
<i>Проживання</i>		
1.	Проживання у необладнаних приміщеннях	
2.	Проживання у громадських приміщеннях	
3.	Проживання у наметах	
4.	Проживання у польових умовах просто неба	
<i>Харчування</i>		
5.	Відсутність гарячої їжі	
6.	Неякісне харчування	
7.	Харчування з великими перервами між прийомами їжі	
8.	Харчування зменшеними нормами	
9.	Приєм їжі у необладнаних місцях	
<i>Пора року</i>		
10.	Виконання службово-бойових завдань навесні	
11.	Виконання службово-бойових завдань восени	
12.	Виконання службово-бойових завдань узимку	
<i>Місцевість</i>		
13.	Виконання завдань у лісистій місцевості	
14.	Виконання завдань у горах	
15.	Виконання завдань у пустинній місцевості	
16.	Виконання завдань у заболоченій місцевості	
<i>Дія природно-кліматичних явищ, екологічні умови</i>		
17.	Виконання службово-бойових завдань під дощем	
18.	Виконання службово-бойових завдань у спеку	
19.	Виконання службово-бойових завдань у заметіль	
20.	Виконання службово-бойових завдань під час мокрого снігу	
21.	Незадовільні екологічні умови у районі виконання службово-бойових завдань	
<i>Порушення режиму сну</i>		
22.	Переривчастий сон, що пов'язано з несенням служби	
23.	Перебування особового складу тривалий час без сну	
24.	Виконання службово-бойового завдання у темний час доби	
25.	Інші	

Ситуаційні психологічні втрати класифікуються на *реальні і прогнозовані*. *Реальні ситуаційні психологічні втрати (РСПВ)* – це психологічні втрати, отримані особовим складом частин і підрозділів у результаті дії реальних стрес-факторів і негативного інформаційно-психологічного впливу під час виконання конкретних службово-бойових завдань в екстремальних умовах, досліджені у ході дій військ чи після них. *Прогнозовані ситуаційні психологічні втрати (ПСПВ)* – це

ймовірні психологічні втрати, які може отримати особовий склад частин і підрозділів у результаті дії стрес-факторів і негативного інформаційно-психологічного впливу у процесі виконання службово-бойових завдань в екстремальних умовах, досліджені перед початком дій військ.

Відношення базового психологічного захисту до ситуаційних психологічних втрат узагальнено категорією “*ситуаційна психологічна безпека*”.

ФОРМАЛІЗОВАНА ТАБЛИЦЯ № 2
ситуаційних психологічних загроз значної дії

№ пор.	Ситуаційні психологічні загрози значної дії	Примітки
<i>Спостереження наслідків дій правопорушників</i>		
1.	Перекинутого автотранспорту	
2.	Розбитих вітрин магазинів	
3.	Спалених автомобілів	
<i>Спостереження дій правопорушників</i>		
4.	Підпалювання автомобілів	
5.	Розбивання вітрин магазинів	
6.	Перекидання автотранспорту	
<i>Здійснення протидіючими силами негативного інформаційно-психологічного впливу</i>		
7.	Негативний інформаційно-психологічний вплив під час безпосереднього спілкування з військовослужбовцями	
8.	Поширення чуток	
9.	Розповсюдження листівок	
10.	Розповсюдження газет	
11.	Розповсюдження брошур	
12.	Застосування усного мовлення	
13.	Використання радіопередач	
14.	Використання телевізійних програм	
15.	Застосування плакатів і транспарантів	
16.	Застосування фотостендів	
17.	Застосування стінних газет і карикатур	
18.	Організація спеціальних виставок	
19.	Використання наклейок та сувенірів, які містять негативну символіку	
20.	Невербальний звуковий вплив з використанням дитячого плачу	
21.	Невербальний звуковий вплив з використанням похоронної музики	
23.	Невербальний звуковий вплив з використанням симфонічної музики	
24.	Невербальний звуковий вплив з використанням важкої рок-музики	
25.	Невербальний звуковий вплив з використанням дратівливих звуків лементування	
26.	Невербальний звуковий вплив з використанням звуків сирени	
27.	Невербальний вплив з використанням звуків вибухів	
28.	Невербальний вплив з використанням звуків падаючих бомб	
29.	Інші	

Рівень ситуаційної психологічної безпеки (РСПБ) оцінюється за формулою

$$РСПБ = \frac{РБПЗ}{РСПВ},$$

де РБПЗ – рівень базового психологічного захисту;

РСПВ – рівень ситуаційних психологічних втрат.

Залежно від одержаних показників *рівень базової психологічної безпеки особового складу*, як і *рівень ситуаційної психологічної безпеки*,

класифікується як “задовільний” або “незадовільний”.

Інтерпретація результатів оцінювання ситуаційної психологічної безпеки особового складу є такою:

– “задовільний” РСПБ [> 1] – особовий склад спроможний долати встановлені психологічні загрози під час виконання службово-бойових завдань у надзвичайних умовах;

ФОРМАЛІЗОВАНА ТАБЛИЦЯ № 3
ситуаційних психологічних загроз великої дії

№ пор.	Ситуаційні психологічні загрози великої дії	Примітки
<i>Погрози протидіючих сил</i>		
1.	Словесні образи військовослужбовців протидіючими силами	
2.	Погрози військовослужбовцям застосувати силу	
3.	Погрози застосування проти військовослужбовців підручних засобів	
4.	Погрози застосування проти військовослужбовців холодної зброї	
5.	Погрози застосування проти військовослужбовців вогнепальної зброї	
6.	Погрози застосування протидіючими силами хімічної зброї	
7.	Погрози застосування протидіючими силами біологічної зброї	
8.	Загроза вчинення терористичного акту	
<i>Спостереження загибелі</i>		
9.	Смерті близьких	
10.	Смерті товаришів по службі	
11.	Смерті сторонніх осіб	
<i>Застосування особовим складом сили, зброї, спеціальних засобів</i>		
12.	Застосування фізичної сили	
13.	Застосування ПР-73	
14.	Застосування наручників	
15.	Застосування спеціальних засобів	
16.	Застосування вогнепальної зброї	
<i>Наслідки застосування особовим складом проти правопорушників сили, зброї, спеціальних засобів</i>		
17.	У результаті дій військовослужбовців особи, що належать до протидіючих сил, зазнали легких тілесних ушкоджень	
18.	У результаті дій військовослужбовців особи, що належать до протидіючих сил, зазнали середніх тілесних ушкоджень	
19.	У результаті дій військовослужбовців особи, що належать до протидіючих сил, зазнали тяжких тілесних ушкоджень	
20.	У результаті дій військовослужбовців загинули особи, що належать до протидіючих сил	
<i>Отримання військовослужбовцями тілесних ушкоджень</i>		
21.	Легких тілесних ушкоджень	
22.	Середніх тілесних ушкоджень	
23.	Тяжких тілесних ушкоджень	
24.	Інші	

– “незадовільний” РСПБ [≤ 1] – під час виконання службово-бойових завдань у надзвичайних умовах можливі психологічні проблеми у значної кількості військовослужбовців і пониження якості службової діяльності окремих підрозділів.

Ситуаційна психологічна безпека особового складу, як і ситуаційні психологічні втрати,

класифікується на *реальну і прогнозовану*. *Реальна ситуаційна психологічна безпека (РСПБ)* – це психологічна безпека особового складу частин і підрозділів, досліджена в ході чи після виконання службово-бойових завдань в екстремальних умовах. *Прогнозована ситуаційна психологічна безпека (ПСПБ)* – це психологічна безпека особового складу частин і підрозділів,

ФОРМАЛІЗОВАНА ТАБЛИЦЯ № 4
ситуаційних психологічних загроз небезпечної дії

№ пор.	Ситуаційні психологічні загрози небезпечної дії	Примітки
<i>Застосування проти військовослужбовців сили, підручних засобів, холодної зброї, вогнепальної зброї</i>		
1.	Застосування сили	
2.	Застосування підручних засобів	
3.	Застосування холодної зброї	
4.	Застосування вогнепальної зброї	
5.	Застосування психогенної зброї	
6.	Застосування хімічної зброї	
7.	Застосування біологічної зброї	
8.	Застосування психотропної зброї	
9.	Інші	

досліджена перед виконанням службово-бойових завдань в екстремальних умовах.

Узагальнюючи дослідження базової психологічної безпеки і ситуаційної психологічної безпеки, можна стверджувати, що психологічна безпека особового складу – це становище, при якому загрози об'єктивної дійсності не завдають шкоди психічному здоров'ю військовослужбовців, а сукупність раціональних і чуттєвих якостей особового складу дає можливість успішно долати негативний інформаційно-психологічний вплив під час повсякденної життєдіяльності та виконання службово-бойових завдань у надзвичайних умовах.

Таким чином, зазначені вище науково-теоретичні і практичні засади за своєю сутністю є методикою оцінювання та прогнозування психологічних втрат і психологічної безпеки особового складу під час повсякденної життєдіяльності та виконання службово-бойових завдань у надзвичайних умовах, структурно-функціональна схема якої наведена на рис. 1.

Для прискорення необхідних розрахунків розроблено комп'ютерні програми автоматизованого розрахунку рівня морального духу, рівня морально-психологічного стану та рівня людського фактора, рівня базових і ситуаційних психологічних втрат, рівня базової і ситуаційної психологічної безпеки особового складу частин і підрозділів. На рис. 2 подано варіант кінцевого результату застосування комп'ютерної програми автоматизованого розрахунку рівнів людського фактора, базових і ситуаційних психологічних втрат, базової і ситуаційної психологічної безпеки особового складу із вихідними даними (РМД, РМПС, СПЗ), отриманими результатами (РЛФ, РБПВ, РБПБ, РСПВ, РСПБ), їх інтерпретацією та зазначенням посадової особи, що проводила дослідження.

Таблиця 6

БЛАНК
узагальнених ситуаційних психологічних загроз,
що діють на особовий склад 5-ї роти військової частини 5456
під час виконання службово-бойового завдання 15.11.2010 р. (варіант)

Види негативної дії СПЗ	Підвиди інтенсивності СПЗ			
	а) низької	б) середньої	в) підвищеної	г) масованої
1. Незначної	 5	.. 2	 4	... 3
2. Значної	... 3	 4	.. 2	... 4
3. Великої	... 3	. 1	... 3	 4
4. Небезпечної	. 1	.. 2	... 3	. 1

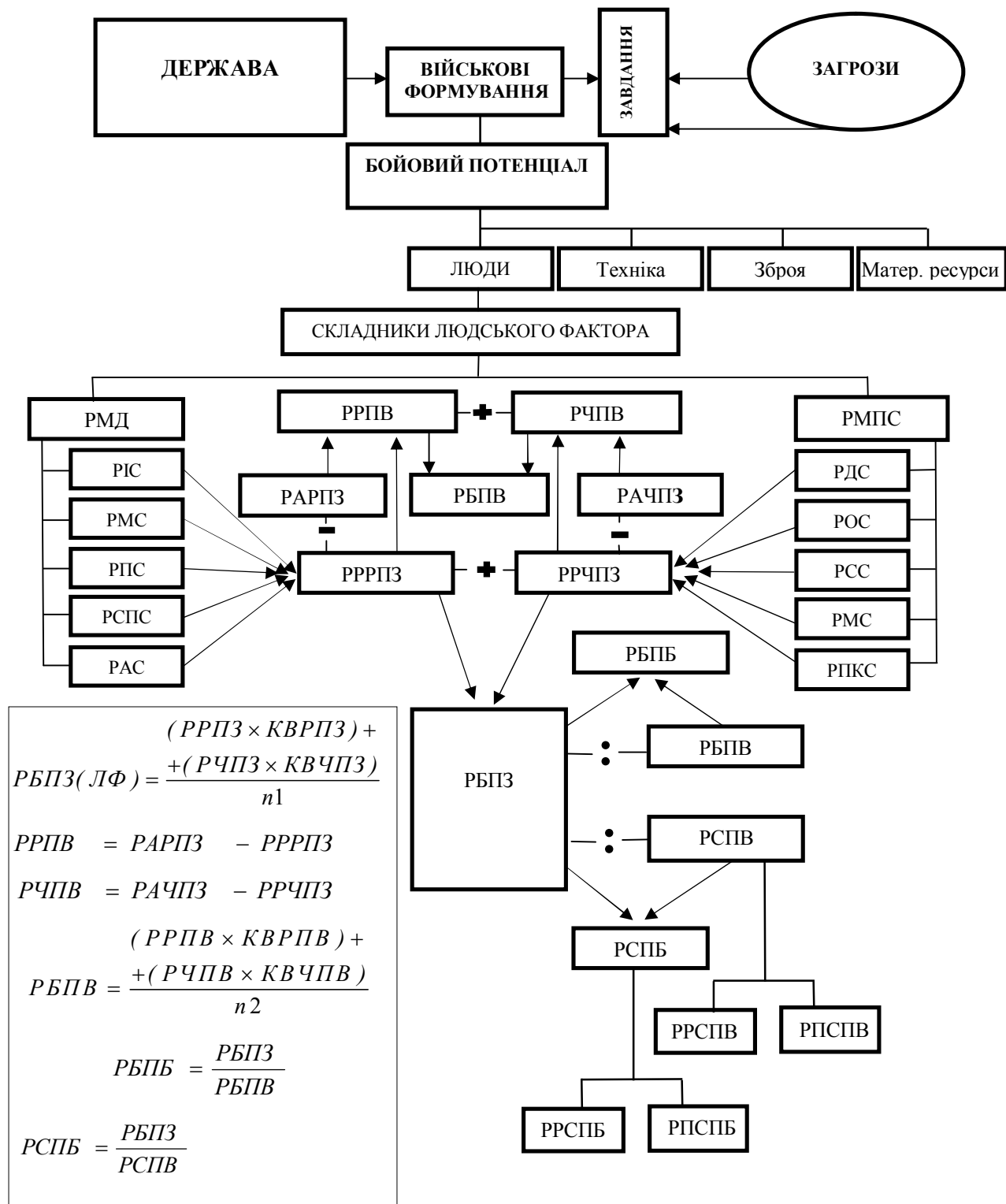

Рис. 1. Структурно-функціональна схема методики оцінювання та прогнозування психологічних втрат і психологічної безпеки особового складу під час повсякденної життєдіяльності та виконання службово-бойових завдань у надзвичайних умовах

Апробація методики оцінювання та прогнозування психологічних втрат і психологічної безпеки особового складу в умовах повсякденної діяльності та виконання службово-бойових завдань у надзвичайних

умовах була проведена у ході Міжнародної науково-практичної конференції в Академії внутрішніх військ МВС України 17 листопада 2010 р. [6].

РЕЗУЛЬТАТИ оцінювання рівнів людського фактора, психологічних втрат, психологічної безпеки особового складу під час повсякденної життєдіяльності та виконання службово-бойових завдань у надзвичайних умовах				ПРОГРАМА автоматизованого розрахунку РЛФ, РБПВ, РБПБ, РСПВ, РСПБ			
Дата дослідження -->		на		1 січня 2001 р.			
Підрозділ, частина -->		5 рота військової частини 5456 Південного УТрК					
Вкажіть							
РМД	РМПС	Кількісні показники ситуаційних психологічних загроз (СПЗ)					
		Види негативної дії СПЗ	Підвиди інтенсивності дії СПЗ				
	а) низької		б) середньої	в) підвищеної	г) масованої		
76,0	75,0	1. Незначної	5	2	4	3	
		2. Значної	3	4	2	4	
		3. Великої	3	1	3	4	
		4. Небезпечної	1	2	3	1	
№ пор.	Види дослідження			Показники	Кваліфікація		
1.	Рівень людського фактора (РЛФ)			75,53	Високий		
2.	Рівень базових психологічних втрат (РБПВ)			24,48	Незначний		
3.	Рівень базової психологічної безпеки (РБПБ)			3,09	Задовільний		
4.	Рівень ситуаційних психологічних втрат (РСПВ)			79,21	Небезпечний		
5.	Рівень ситуаційної психологічної безпеки (РСПБ)			0,95	Незадовільний		
Висновки							
<p>1. Особовий склад до виконання службово-бойових завдань готовий повністю, може залучатися на головних напрямках дій та у визначальних елементах бойового порядку.</p> <p>2. Рівень мотивації до служби і психологічний стан у особового складу високі.</p> <p>3. Особовий склад спроможний долати наявні психологічні загрози під час повсякденної життєдіяльності.</p> <p>4. Доцільно активізувати психологічне супроводження виконання службово-бойових завдань, значні групи особового складу потребують психологічної допомоги, а окремі військовослужбовці – соціально-психологічної реабілітації та реадаптації.</p> <p>5. Під час виконання службово-бойових завдань у надзвичайних умовах можливі психологічні проблеми у значній кількості військовослужбовців і зниження якості службової діяльності окремих підрозділів.</p>							
Дослідження проводив							
Посада -->		Заступник командира військової частини 5456 з виховної роботи					
Майор				Л. І. Петрук			
Військове звання		Підпис		Ініціали та прізвище			

Рис. 2. Варіант кінцевого результату застосування комп'ютерної програми автоматизованого розрахунку РЛФ, РБПВ, РБПБ, РСПВ, РСПБ

Висновки

Наведені теоретичні дослідження дають підстави стверджувати, що моральний дух, морально-психологічний стан, психологічні втрати, психологічна безпека особового складу складають систему взаємозв'язаних елементів, які визначають сутність, внутрішню структуру і характеристики людського фактора частин та підрозділів.

Оцінювання та прогнозування психологічних втрат і психологічної безпеки військовослужбовців ґрунтується на показниках їх морального духу, морально-психологічного стану і негативної дії ситуаційних психологічних загроз під час виконання службово-бойових завдань у надзвичайних умовах.

Запропонована методика забезпечує комплексне оцінювання та прогнозування психологічних втрат, психологічної безпеки особового складу під час повсякденної життєдіяльності та виконання службово-бойових завдань у надзвичайних умовах, визначення причин їх збільшення (зниження), проведення обґрунтованих заходів щодо їх поліпшення, врахування отриманих результатів для рішень командирів (начальників) щодо застосування частин і підрозділів для виконання службово-бойових завдань, організації навчання та виховання особового складу.

Результати оцінювання та прогнозування психологічних втрат і психологічної безпеки особового складу дають можливість цілеспрямовано здійснювати психологічне забезпечення дій військ, ефективно проводити заходи з психологічної підготовки особового складу, інформаційно-психологічної протидії, психологічного супроводження виконання службово-бойових завдань (бою), надання психологічної допомоги військовослужбовцям, які зазнали істотних психологічних втрат, проведення соціально-психологічної реабілітації та реадаптації особового складу.

Список використаних джерел

1. Білінов О. А. Прогнозування психологічних втрат / О. А. Білінов // Збірник наукових праць Київського військового гуманітарного інституту. – 1998. – № 1. – С. 9–15.
2. Ягупов В. В. Методика прогнозування й розрахунку психогенних втрат серед особового складу / В. В. Ягупов // Військове виховання: історія, теорія та сучасність : навч. посіб. / за ред. В. В. Ягупова. – К. : Graphic&Design, 2002. – С. 447–455.
3. Ілляк О. О. Комплексний підхід до розроблення методики оцінювання психологічної безпеки особового складу / О. О. Ілляк // Психологічна безпека особового складу силових структур та персоналу екстремальних професій : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф., Харків, 18 листопада 2009 р. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2009. – С. 57–64.
4. Канке В. А. Философия. Исторический и системный курс : учебник для вузов / В. А. Канке. – изд. 5-е, перераб. и доп. – М. : Логос, 2005. – 376 с.
5. Ілляк О. О. Методика оцінювання морального духу особового складу частин і підрозділів внутрішніх військ : навч. посіб. / О. О. Ілляк. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2009. – 88 с.
6. Ілляк О. О. Методика оцінювання морально-психологічного стану особового складу частин і підрозділів внутрішніх військ : навч. посіб. / О. О. Ілляк. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2009. – 68 с.
7. Ілляк О. О. Методика оцінювання психологічних втрат та психологічної безпеки військовослужбовців на основі їх морального духу та морально-психологічного стану / О. О. Ілляк // Проблеми психологічної безпеки особового складу сил охорони правопорядку під час підготовки та проведення Чемпіонату Європи з футболу у 2012 році : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф., Харків, 17 листопада 2010 р. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2010. – С. 155–160.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2010 р.